

## סכלות ו/או איולת

שי לדידי מאיר קלי

זה עידן ועידנים מוציאים לעז על אנשי המשפט, ששפתם אינה שפה: סבוכה היא ומסורבלת, וצלה הלועזי מרובה מחמתה העברית. עם קום המדינה נתקבלה החלטה נחושה במשרד המשפטים, שניצור לעצמנו שפה משפטית נקייה וזכרה, קלה ופשוטה, משנה ברורה פלשון המשנה עצמה, ונעקור מן השורש את לשון הסתרים והתערובת של המשפטינים. הודות לטוב טעמו ויזשר פוחו של מאיר שלי הצליחה משימה זו לא במעט בתחום החקיקה: רוב החוקים כתובים בעברית צחה ומובנת, ורק מיעוטם לוקה בשיבושי לשון, אם מחמת התסבוכת שפעניין המיוחד ואם מחמת "תיקונים" שנפלו בהליכים הדמוקרטיים. מצרה אחת ניצלו מעשי החקיקה של הפנסת, ושום הליך דימוקראטי לא יכול להם עוד, היא צרת ו/או — צירוף אותיות וקו אלכסוני, הנחשב בעיני רבים וטובים מאנשי המשפט לנכס צאן ברזל של השפה המשפטית, עד פי דומה לעתים, שבלעדיו אין תקומה למשפט. וכמו מחלה זו, שאינה נחה ואינה שקטה עד שנדבקת לנפשות רבות הרחק מעבר למקום צמיחתה הראשון, כן פשטה צרת ו/או אל הרחק מעבר לתחום המשפט והעלחה בועותיה גם בלשון בני אדם.

צירוף זה של וי"ו החיבור עם "או" הפירוד תכליתו להסיר ספק. וזה דבר הספק, אשר הוא בא להסירו: יש שקוראים את וי"ו החיבור כמחברת בין שתי מלים, כאילו אין קיום לאחת בלעדי חברתה; יש שקוראים את וי"ו החיבור כמפרידה בין שתי מלים, שאם פי מחוברות הן בוי"ו החיבור, כל אחת מהן עומדת גם בפני עצמה וברשות עצמה. והוא הדין למלת או: יש שמפרידה היא בין שתי מלים, ויש שמחברת היא ביניהן ומדמה אותן זו לזו. חוק הוא לישראל, שמלת או "באה להבדיל ולא להקיש", אם לא משחמעת פונה אחרת מן ההקשר, שנאמרה בו (סעיף 2 לפקודת הפרשנות). נמצא, שלעולם אינך יודע בבטחה, אם וי"ו החיבור לחבר באה או להפריד, כשם שלעולם אינך יודע, אם או להפריד באה או לחבר; וקיימת ספנה, שבו בזמן שהתפונת בוי"ו החיבור לחבר, יקראה כאילו באה להפריד, ואפילו התפונת במלת או להבדיל, יפרשה כאילו באה להקיש. נחה עליו על אחד ממשפטני אנגליה של המאה החולפת רוח הקודש, והוא המציא את ו/או — לקיים מה שנאמר: טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח את ירך. והיה אם יפרשו וי"ו החיבור שלך כמחברת, תוכל למחות ולהגיד להם, הרי כתבתי גם או! ואם יפרשו את או שלך כמפרידה, תוכל לצעוק באוזניהם, הרי כתבתי גם וי"ו! והפול על מקומו יבוא בשלום.

ואולם באותן תרופות פלא, אשר אינן מרפאות, אלא אך מוסיפות חסרון פיס על חסרון בריאות, גם המצאת ו/או אך הוסיפה ספקות על ספק. את בעל וי"ו החיבור יכולת

להעמיד בחזקתו, שלחבר הוא בא ולא להפריד, ואת בעל ה'או' יכולת להעמיד בחזקתו, שלהפריד הוא בא ולא לחבר; אמנם חזקה היא הניתנת לסתירה ולהזמה על פי הקשר הדברים, אך כל עוד לא נסתרה, הרי היא פעינה עומדת ומונעת ספקות. באה עליך קללת ו'או' והופכת את כל היוצרות: ו'יו' החיבור אינה עוד ו'יו' החיבור, שהרי ניתנת להחליפה ב"או"; ו"או" אינו עוד או, שהרי ניתן להחליפו בו"יו' החיבור; החזקות אינן חזקות, ולא נשאר בידך מאומה מן הנדאי. כל הדלתות פתוחות, ואי אתה יודע, מהי הדלת הנכונה ללכת בה ליעדך.

צירוף זה של ו'או' פסול בעיניו גם מן הפחינה המשפטית, גם מן הפחינה הלשונית, וגם מן הפחינה האסתטית-פסיכולוגית. אצלי הפחינה המשפטית תופסת מקום בראש, והוא משום הסבל שהוא מנת חלקי, כשאני רואה מאות ו'או' זועקים אליי מן המסמכים המוגשים לפני בית- המשפט. וכבר נודמן לי לא-פעם להביע דעתי מעל פס המשפט בדבר טיבו וערכו של ו'או' זה — אך בין מפני שעורכי-הדין אינם קוראים פסקי-דין, ובין מפני שאינם זוכרים מה שקראו, הם לא שינו את דרכיהם ולא שיפרו לשונם, וקולי פקול קורא במדבר. לכן שמחתי על ההזמנה שהגיעתני מאת העורך הנכבד, שפתח לפניי שערי "לשוננו לעם" לחזור ולשנן את אשר נכתב ונגנז בכרכים קדומים של פסקי בית-המשפט העליון.

מעשה בפוליסת-ביטוח, שלפיה היה רכוש פלוני מבנוטח "בעד כל אבדה, נזק או הפסד שייגרם... על-ידי פריצה

ו/או גנבה פתוצאה מפניסה מעשית באמצעי פוז ואלמות הנראים לעין". העיד הפורץ בכבודו ובעצמו, שעשה מעשה פריצה וגנב את הרכוש ולא החזירו, ועדותו הייתה מהימנה על בית-המשפט. אלא שידע אותו פורץ מלאכתו על בורייה, והשכיל למנוע שפריצתו — "פניסתו המעשית" פלשונה הקלוקלת של הפוליסה — תשאיר סימנים "הנראים לעין"; ולא נחלקו בעלי-הדין, שלמעשה לא ננקטו פאן כל "אמצעי פוז ואלמות הנראים לעין". טענה חברת הביטוח, שאין היא חבה על-פי הפוליסה, והוא משום שנקטה לשון ו/או, והיא בוזרת לה מן הצירוף הזה את וי"ו החיבור לחבר בה גם את הפריצה, ולא רק את הגנבה, עם "הפניסה המעשית באמצעי פוז ואלמות הנראים לעין". וזאת אשר פסק בית-המשפט:

פוליסת-ביטוח, בכל חוזה, טעונה פירוש לפי פונת הצדדים. פונתם זו יש להסיק מלשון המסמך; וכשיש ספק בדבר פירושה של פוליסה, שנערכה והוכנה והובאה על-ידי חברת הביטוח, יש לפרשה נגד החברה ולטובת המבוטח. כשהצדדים מתבטאים בהסכם שביניהם בלשון ו/או, פי אז יוצרים הם במו ידיהם אפשרות הפירוש לכאן או לכאן: פונתם לכאורה היא, שפמקרה של ספק תהא למישהו בררה בין החיבור ובין ההבחנה; וכשהם אינם קובעים במפורש, למי מהם תהא בררה זו, פי אז חייבת הבררה להינתן לאותו צד, שלטובתו מפרשים את ההסכם. גם פאן כך: מאחר שלשון הפוליסה מאפשרת את הפירוד בין "הפריצה" לבין המלים הפאוח למטה מן העניין, על-ידי בחירת 'או' מתוך ו/או הנקוב שם, הזכות בידי המבוטח לקראה ולפרשה כך; ואין חברת הביטוח יכולה להישמע בטענה, פאילו בנקטה לשון ו/או הייתה פונתה לרי"ו החיבור בלבד או לפירוש אשר אך וי"ו החיבור היה מאפשר או מחייב אותו.

הוספנו ואמרנו שם, שאם הייתה פונתה של חברת הביטוח למנוע תביעה בשל פריצה שלא השאירה סימנים חיצוניים (ועל פן אולי לא הייתה ולא נבראה, אלא בוימה), יכלה לכתוב בפוליסה, שהביטוח לא יכסה אלא נוקי גנבה, שנגרמו בפריצה שנעשתה בכוח והשאירה סימנים חיצוניים:

כשבמקום התניה ברורה ופשוטה שפזאת מצינו בפוליסה את ההתניה, שנוקי הגנבה צריך שייגרמו "על-ידי פריצה ו/או גנבה כתוצאה מפניסה מעשית באמצעי כוח ואלימות הנראים לעין" — אין לה לחברת הביטוח להלין אלא על עצמה ויועציה ונשחיה בלבד, אם מבוטחיה יגידו לה: פריצה לחוד, והיא הפריצה כמשמעותה בדיני העונשין (שאינה צריכה להשאיר סימנים חיצוניים), וגנבה כתוצאה מפניסה מעשית וכו' לחוד; שהרי ו/או שלך אינה אלא בפרה שלי, ואני בוחר לי את ה'או' ולא את ה'ו'.

הנה באה חברת הביטוח להלקות את המבוטח במפת ו/או, ונמצאה לוקה היא: מפה היא ממין המפות הידועות בנכר בשם בומֶרְנֶג.

בית-המשפט לא החמיץ את ההזדמנות ההיא לגלות דעתו אף על שימוש ו/או בדרך פלל; ואלה דבריי שם:

נער הייתי וגם זקנתי ולא ידעתי, מה מקורו של ו/או בלשון העברית ומה מקומו וצידוקו. עוד באחד מפסקיו הראשונים התריע הנשיא זמורה על פגע זה זה המאיים להשתרש בשפתנו ולשבשה; וקדמו לו שופטים אנגליים דגולים, שפינו את השימוש בלשון and/or בשפתם שלהם בארבראזים שיש לעקרו מן השורש. כתבי הטענות והחזוים הבאים לפני בתי המשפט מלאים ו/או, כאילו אין השפה המשפטית יכולה בלעדיו; לפעמים יש לך רושם, שהנכס אינו יכול או אינו מעו לגמור בלבו, אם להשתמש בו"ו החיבור או בלשון או, והוא מתחמק מן ההחלטה הדרושה

בקפצו על מציאת ו/או; ולפעמים נרמה לך, שאנשי ו/או אינם אלא חסידים שוטים המשלים עצמם באשליה, שאם אחזו את החבל בשתי קצותיו, הצליחו לתפוס את המרוגפה. המקרה הנוכחי הוא דוגמה מאלפת לתסידות שוטים שפזאת: חשבו להכטיח עצמם מכל צד עליידי נקיטת לשון ו/או, ונמצאים מכשילים וקוברים את עצמם.

אשר לשופטים האנגליים שהזפרתים לשבת, ניתנה האמת להיאמר, שלא פולם ולא תמיד הסתייגו שם מן השימוש בצירוף של and/or. לא זו בלבד שהספרים מלאי פסקים הם, שבהם פורש צירוף זה, כאילו היה ביטוי טבעי וכשר, אלא יש רגליים לחשש, שכל הצירוף פולז צמח לראשונה על קרקע שפיטתם של שופטים בריטיים, ועורכי־הדין שתו בצמא את המצאתם זו. העובדה שלאחר מכן קמו גם שופטים (שקראתים דגולים) בעלי טעם ובעלי לשון, שנפשם סלדה משעטנו זה, נחמה פורתא היא — אך גם הם לא הצליחו לעשות פרברים לאנשי תרבות ולנקות שפתם המשפטית מדרדר זה.

ומעשה שהיה בבתי המשפט של אנגליה, שהוריש מוריש בצנאתו את עיזבונו לפלוני ו/או לאשת פלוני. נתעוררה ונדונה השאלה, אם לא הייתה צנאה זו בטלה מחמת אי־ודאות, שהרי אי אתה יכול לדעת, אם רצה המוריש להוריש לפלוני או לאשתו או לשניהם יחדיו. אם אתה בוחר לך את וי"ו החיבור מן הפררה שבצירוף ו/או, פי אז יורשים פלוני ואשתו יחדיו; אם תבחר לך את ה'או' מתוך צירוף זה, פי אז יירש רק אחד מהם, או פלוני או אשתו, ואין אתה יודע מי מהם. אילו היה בשעת מותו של המוריש

רק אחד מהם בחיים, אולי ניתן לומר, שהתקון המוריש לנשאר בחיים לאחר מותו; אבל אם שניהם חיים וקיימים, כיצד נוכל לדעת, למי מהם התקון? פסק בית-המשפט, שיש להעדיף את הפירוש המקיים את הצנאה על הפירוש שיבטלה (והוא החוק בישראל: "צנאה הניתנת לפירושים שונים, הפירוש המקיים אותה עדיף על פירוש שלפיו היא בטלה" — סעיף 54(ב) לחוק הירושה); והפירוש שלפיו קיימה הצנאה ההיא היה, שפלוגי ואשתו יורשים יחדיו. צא וראה, כמה טרדות וטרחות היה המוריש חוסך מעורכי-דין ומשופטים, כמה הוצאות היה חוסך מעיזבונו, אילו הוריש מיד לפלוגי ולאשתו! ואם רצה, יכול להוסיף: או למי מהם שישאר בחיים לאחר מותו. והיטב חרה להם לשופטים הניסוח המעורפל של הצנאה (בידי עורך-הדין של המוריש). אמר אחד מהם: "מימי לא ראיתי בצנאה ביטוי אשר כזה, ואני מקוה, שלעולם לא אראנו עוד" (Lewis (1942) Ch. 424).

שופט אנגלי אחר קרא פעם לצירוף ו/או בשם "ממזרות" — ללמדנו שהנלד הנולד מצירוף וי"ו החיבור עם 'או' (או מביאת זו על זו) אינו אלא ממזר, ודינו שפסול הוא מלבוא בקהל; והוא הוסיף והביע חששו, שממזר זה הוא תרומתה של שפת המשפט ללשון האנגלית הבסיסית. (Bonitto (1944) A.C. 82).

לי נדמה, שהצירוף האנגלי and/or אינו מגיע עוד בכיעורו לזרגת הפיעור של הצירוף העברי ו/או: המלים

האנגליות שבצירוף זה מלים עצמאיות הן, שכל אחת מהן מסוגלת לעמוד בגפה, ועדיין הדעת סובלת, שניתן לחברן יחדיו לצירוף של שתי מלים בעלות מעמד שנה. מה שאין פן בצירוף העברי, שאתה מערב בו מין בשאינו מינו, אות ו' עם מלת או (ועוד אחזור לתקלה המיוחדת שבהפרדת הויו"ו מן המלה המחויבת אליה). תוך שניפרד מן הדוגמה האנגלית, נשים נא לבנו לעובדה, שאין עוד (למיטב ידיעתי) לשון לועזית בעולם, אשר בה הפה שרשים צירוף של ו/או או צירוף דומה לו, אם בשפה המשפטית ואם בשפה המדוברת. אין זאת, כי אם משפטני העולם, ולא כל שפן יתר באי עולם, אינם מוצאים לא קושי ולא מגרעת בחסרון ו/או מלשונותיהם.

מבחינת הלשון העברית אין וי"ו החיבור מסוגלת לעמוד בגפה: חייבת היא להתחבר אל מלה אחרת. פשהיא בגפה עומרת, אין לה לא מעמד ולא משמעות: פמותה פיתר פ"א האותיות צריכה היא להתחבר לפחות לאות אחת נוספת כדי לזכות במקום עמידה. לקרוע אותה מעל אותיות חיבורה ולהעמידה במערומיה מזל פני קו אלכסוני (או אחר), פירושו לשלול ממנה חיותה וקיומה. היו שניסו לרפא דבר זה על-ידי שפתבו "וגם/או" במקום ו/או — אך עובדה היא, שתיקון זה לא נתקבל ולא נשחרש. הוא שלמדנו "שבשתא פיון דעל על" — ואין שבשתא נוחה לתיקונים: היא מתמוגגת בשיבושה.

גם אותו קו אלכסוני, המפריד את וי"ו החיבור מן או או המחברים יחדיו, זר הוא לפתיב העברי. פבר התרגלנו



למרכאות ולמקפים, וכל שפן לפסיקים ולגקודות; ולהלכה אין פגם בתוספת קרס וסימונים פהנה וכהנה. אך אף גם זאת עובדה היא, שהקו האלכסוני לא נתקבל למשפחת הסימנים, שרכשו להם מושב קבע בפתוב העברי: הוא נשאר פבל יראה ובבל ימצא — חוץ מאשר בצירוף משונה זה של ו/א בלבד.

ואילם חוששני, שעל הקשיים הלשוניים האלה וכיוצא באלה ניתן להתגבר: לשינוי לשון או פתיב דרושה רק הגושפנקה של בעל הסמכות, היא האקדמיה ללשון העברית, וזהיתר שלה דיו לטהר את הטמא ולהכשיר את הפסול וליפות את המכוער. הבה נתחננה לפני מי שהרשות בידו, שלעולם לא ייתן לפגע רע זה של ו/א הכשר להתישב פלשונו.

ולבסוף אומר מלים אחדות על הפחינה האסתטית-פסיכולוגית. פבר רמזנו בפסקנו, שהבאתי לעיל, למקורות נפשיים אפשריים של הנטייה לחבר את ו"ו החיבור עם או יחדיו ולצאת ידי חובת שניהם: ראשית, עצם הצירוף הזה מעיד על פניו על חוסר רצון או יכולת להחליט בין החיבור לבין הפירוד; שנית, הוא מעיד על ההתחמקות מן ההחלטה ועל החלפת ההחלטה בתחבולה לשונית ובערמה הגיונית; ושלישית, יש פו משום פפילות פנימית מחושבת ומתוכננת, דו-משמעות פאילו להכעיס.

חוסר רצון או יכולת להחליט נובע, בדרך פלל, מן העצלות. יש אומרים, שלעצלות תמיד מקורות או עילות

פסיכופאטולוגיות — אבל נוכל להניח לעניין זה. יכול העצלות היא במחשבה, ויכול העצלות היא בדיבור: המתעצל לחשוב ולהבחין נוקט לשון, שאין בה הבחנה בין הדברים השונים; והמתעצל לדבר ולנסח ממציא לעצמו קיצורי לשון, שעיקרם לחסוך מעצמו טורח ונשימה. כך נשתפש השיבוש של ו/א בלשון הפגקים, למשל, שבמקום לפתוח חשבון על שם "פלזני ואלמוני, שניהם יחד וכל אחד מהם לחוד" — הם מתעצלים וכותבים "פלזני ו/א אלמוני". דא עקא, שלא פל אדם מן היישוב יודע, מה פאן משמעותו המדויקת של ו/א (ובדרך כלל אין הוא קורא את התנאים לניהול החשבון המודפסים באותיות זעירות, והכוללים סייגים והגבלות הן לזכותם יחדיו והן לזכותו של כל אחד מהם לחוד); אך בין שיודע ובין שאינו יודע, מוטב להם לפגקים שלא לחסוך עצמם מן הדיבור הנקי והברור והמפורש, אף אם ארוך הוא מן הקיצור ה"תסכני". ואין צריך לומר, שגרועה העצלות המחשבתית מן העצלות החסכנית פי כמה, שזו שמה את הדיבור במקום המחשבה, וזו רק מקצרת את הדיבור פלאחר מחשבה.

יש — במיוחד אצל משפטנים — שדוקא רוב המחשבה מביאה לידי פקפוק והיסוס: שמא זקוק אני, למטרה העומדת לנגדי, לוי"ו החיבור; או שמא זקוק אני, לאותה המטרה עצמה, למלת או — או שמא חושג אותה המטרה בדרך זו ובדרך זו. במקום להחליט החלטתי ולקבל על עצמי סיפון הטעות, הבה אתחכמה: אנקוט לשון ו/א, ואצא ידי חובת פולם. התחכמות זו אינה ממידת היושר האינטלקטואלי; ולא

זו בלבד, אלא יש בה מעין הודאת בעל-דין, שאין שכלו עמו להחליט. התחבולה הלשונית והערמה ההגיונית שאמרתי אינן באות אלא לכסות על ערנותו השכלית; אך מי שיש לו עיניים לראות יגלה את הערנה גם מתחת לפיסוי.

ואשר לפפילות ולדו־משמעות, הרי היו אלה מנת חלקם של אנשי המשפט מימים ימימה. אחד מגדולי ההיסטוריונים של המשפט, סיר הנרי מין, כתב לפני מאה שנים, שאנשי המשפט היו רגילים תמיד לדבר בלשון כפולה ולהגות ברעיונות סותרים. והיו שאמרו, שאין לך דבר שמהשפטן נרתע מפניו יותר מאשר בהירות חדה וחלקה, שאינה משאירה מקום לספקות: "הדו־משמעות הפכה בזמנים המודרניים למעין פולחן משפטי. הקצב של המאה העשרים מהיר הוא מפדי להשאיר פנאי להתבטאות מדויקת. שיטתנו הפלפלית נעשתה מסובכת ובלתי־יציבה, ובעיותיה בלתי־צפויות, עד פדי ששום דאות אינה אפשרית ואינה רצויה. התוצאה היא, שמה שהיה עד פה בגדר הימנעות תת־הפרתית מן הבהירות, הפך לרדיפה מודעת אחר הדו־משמעות" (מתוך ספרו של ויליאם סיגל על המשפט כמדע של חוסר יעילות, ניו־יורק 1952). ואמנם פן: ששה נפשו של עורך־דין, כשהוא רואה לפניו אפשרות להתבטא באופן המשתמע לפנים רבות. כמו מהמר הוא, והימורו על אחת המשמעות הגלומות בדיבורו הרב־משמעי כנדאי סופו להצליח. ואם אין הוא מחפש רב־משמעות זאת ביודעין ובמתפקו, הרי הוא משתאה אליה בלא יודעין ושלא במתפקו.

חוששני, שיש ברדיפה אחר הדי־משמעות משום חוסר בגרות. רק מי שאינו מסוגל עוד לשאת את עצמו ולעמוד על שתי רגליו, מחפש לו מראש משען להישען עליו לכשיפול. ורק מי שאינו בוסס ביכולתו לפתור לעצמו כל בעיה לכשתתעורר, מחפש לו פתרונות מראש לכל הבעיות העלולות להתעורר. בהיר המחשבה ואמיץ הרוח יתבטא ברורות ונחרצות ויסלוד מן השיטה של "אין ולא ורפיא בידיה". ולא זו בלבד שאנשי המשפט אינם שונים לעניין זה משאר אנשי הרוח, אלא הם המה הצריכים ללכת חלוצים לפני המחנה, שאין פמותם אמנים לניסוח ואמונים על השימוש בלשון.

אין אני נמנה עם קנאי הלשון, השומרים עליה מפל משמר, פן ישתרש בה נטע זר. אדרבה: נכניס יפיפותו של יפת באזהלי שם ונעשיר לשוננו מכל הפא ליד, אם נוכל פך למלא את החסר בה. אבל אל נא נלך במנהגי הגויים, פשהחיקוי אינו מוסיף ללשוננו, אלא רק משבש אותה, וכשהתוספת שאנו זוכים בה אינה אלא מתועבותיהם הלשוניות. אין פאן שום חוסר שמן הצורך למלא, שהרי צירוף זה של ו/אז אינו נחוץ כל עיקר, ומיותר הוא לחלוטין: יש בו רק משום שיבוש מכווער ופגם אסתטי. או שמא ניחן לשפר את הכתוב על־ידי שנתקננו: לא תחמוד אשת רעך ו/אז עבדו ו/אז אמתו ו/אז שורו ו/אז חמורו ו/אז כל אשר לרעך? או שמא עלה על דעת איש, שלא עברנו על "לא תחמוד", אם חמדנו את האישה בלבד, ולא גם את העבד ואת האמה ואת השור והחמור — פולם יחדיו עמה?